

mus : prima erit de factis naturalibus, et secunda de factis supernaturalibus.

SECTIO PRIMA.

De auctoritate testimonii hominum in factis naturalibus.

Cum facta naturalia possint esse cœva vel præterita, duplex hic tractanda occurrit quæstio, videlicet, an testimonium hominum sit motivum infallibile iudicandi, 1° de veritate factorum cœvorum, et 2° de veritate factorum præteritorum. Duplici huic quæstioni per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Testimonium hominum est motivum infallibile iudicandi de veritate factorum cœvorum.

Prob. Infallibiliter iudicamus aliquod factum esse verum quando constat testes illud referentes non fuisse deceptos, decipere noluisse, et decipere non potuisse etiamsi voluissent : atqui multa sunt facta quorum testes certo decepti non fuerunt, decipere noluerunt et decipere non potuissent etiamsi voluissent.

1° *Quorum testes decepti non fuerunt*; sæpe enim referuntur facta publica, sensibilia, cunctis obvia, coram numeroso testium concursu patrata; v. g., prælia, victoriæ, urbium extructiones vel destructiones, etc.; atqui supponi non potest tot testes diversos eodem modo circa huiusmodi facta fuisse deceptos; ad hoc enim requireretur ut omnes simul facultatibus et sensibus suis eodem modo fuissent orbatî : porro talis suppositio evidenter est contra moralem et physicam hominis naturam. Ergo, etc. Ergo 1°, etc.

2° *Multa sunt facta quorum testes decipere nolunt*; impossibile est enim multos homines loco, legibus, studiis, moribus, præiudiciis, cupiditatibus, etc., a se disjunctos, simul consentire, absque ulla spe utilitatis propriæ, in fraudem faciendam : atqui innumera sunt

facta in quibus referendis multi sibi consentiunt testes, loco, legibus, studiis, etc., a se disjuncti, qui nulla spe utilitatis propriæ fuerunt excitati; referunt enim facta sibi inutilia, et sæpe probrosa, odiosa et nociva. Ergo 2°, etc.

3° *Plurima sunt facta quorum testes decipere non possent etiamsi vellent*; nam sæpe agitur de factis publicis et gravis momenti : atqui plurimi testes circa huiusmodi facta decipere non possent etiamsi vellent; nam huiusmodi facta admittere non solent homines, saltem multi, nisi prius ea sedulo expenderint : ex diversis motivis ea examini subjiunt : porro si fraus existeret, facile detegi posset, cum hæc facta supponantur publica. Ergo 3°, etc.

Ad confirmationem huius propositionis sint in exemplum quædam facta nobis cœva; v. g., horrenda Ludovici XVI condemnatio, regimen Conventus nationalis, Directorii, Consulium, Imperii; exilium familiæ regiæ; celebres Gallorum victoriæ in Ægypto, in Italia, in Germania, in Prussia, etc.; memorabiles eorundem clades in Hispania, in Russia et in ipsamet Gallia; inopinata antiquæ monarchiæ festitutio, nova et non minus inopinata ejus eversio anno 1830, etc. : atqui hæc facta, aliaque similia et innumera, certissima sunt; non solum enim in Gallia, sed etiam in tota Europa pari modo referuntur, quotidie in dictis et scriptis supponuntur vera, in memoriam revocantur, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Testimonium duntaxat probabile non parit certitudinem; atqui testimonium hominum est duntaxat probabile. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam illud testimonium non est duntaxat probabile, quod cum veritate certo coniungitur : atqui testimonium hominum multis in circumstantiis cum veritate certo coniungitur, ut ex probatione constat. Ergo, etc.

Inst. 1°. Testimonium uniuscujusque hominis est duntaxat probabile: ergo et testimonium plurimorum hominum.

R. 1°. *Nego ant.* Nam fieri potest ut testimonium unius hominis talibus vestiatur circumstantiis ut omnis possibilitas dubitandi excludatur.

R. 2°. *Nego conseq. et paritatem.* Vis enim probandi in testimonio hominum deducitur ex numero testium, ex eorum cupiditatum conflictu, morum diversitate, commodorum et incommodorum oppositione, et ex similibus aliis circumstantiis: atqui hæc omnia in testimonio plurimorum hominum sæpe inveniuntur, nunquam vero in testimonio unius duntaxat hominis. Ergo nulla est paritas.

Inst. 2°. Illud est duntaxat probabile, quod mera est probabilitatem congeries: atqui testimonium plurimorum mera est, etc. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam testimonium plurimorum hominum, relative ad probationem, non est quid divisibile, sed est totum morale, siquidem vis illius, ut observavimus, ex numero testium, ex cupiditatum conflictu, etc., deducitur: collective igitur semper considerandi sunt testes: ergo testimonium eorum non est mera, etc.

Unde sequitur non nisi ex abusu, a pluribus, inter quos celebris Laplace, *Theoriam probabilitatum* contra thesim nostram fuisse introductam: in ea quippe *theoria* unaquæque probabilitas spectatur ut quid individuum et independens: vis autem testimoniorum hominum desumitur, ut diximus, ex eorum collatione, tanquam ex toto morali e indivisibili; in hoc præcise est vitium systematis. Cæterum, ipse Laplace, feliciter ad Deum reversus, malam theoriæ suæ applicationem de facto retractavit.

Inst. 3°. Testimonium plurimorum hominum est congeries testimoniorum privatorum: atqui testimonium privatorum est duntaxat probabile, ex concessis: ergo testimonium plurimorum est duntaxat probabilitatum congeries.

R. Nego maj. Nam ubi plurimi testes, tempore, loco, studiis, præjudiciis a se dissidentes, idem factum, præsertim publicum et gravis momenti, eodem modo referunt, prudenter judicatur eos non fuisse deceptos nec decipere velle: eo magis fide digni sunt quo major est cupiditatum eorum conflictus. Hæc in testimonio privatorum non inveniuntur; plurimorum igitur testimonium considerari debet ut totum indivisibile quoad certitudinem quam parit: ergo dici non potest illud esse meram testimoniorum privatorum congeriem.

Inst. 4°. Quod uni individuo convenit, toti individuum collectioni convenire debet: atqui probabilitas convenit testimonio unius hominis, ergo et testimonio plurimorum.

R. Dist. maj. Quod uni individuo convenit, in iis quæ natura fundantur, omnibus *distributive* sumptis convenit, *conc.*; in iis quæ a sola collectione pendent, *nego maj.* Itaque ubi agitur de iis quæ natura fundantur, quod uni convenit, omnibus convenire debet; sic quia homo essentialiter est rationalis, rationalitas cunctis hominibus convenit: at, ubi agitur de iis quæ a collectione pendent, quæ uni conveniunt non idcirco conveniunt omnibus; v. g., convenit uni militi seorsim sumpto urbem obsidere non posse, inde vero concludere non licet multos milites id non valere. Illud autem magis adhuc verum est in moralibus, ut attendenti patebit. Ergo, etc.

Inst. 5°. Nullo modo determinari potest quod requirantur testimonia ut cesset probabilitas et habeatur certitudo: ergo testimonium plurimorum hominum semper remanet mera probabilitatum congeries.

R. Nego conseq. Habetur enim certitudo ubi de veritate facti omnibus ratione utentibus impossibile est dubitare; atqui multa sunt facta de quibus nulla ratione dubitare possumus, quamvis determinare non valeamus quot necessaria sint privatorum testimonia ut habeatur certitudo; v. g., evidentè constat Romam

existere, Hispaniam gravissimas nuper subiisse in rebus publicis mutationes, in America plura recenter constituta esse gubernia, licet ignoremus qualis necessarius sit numerus testium ad producendam hanc certitudinem. Ergo, etc.

Hinc patet meras opponi subtilitates solidissimæ fidei quam vel inviti omnes adhibemus multis factis cœvis quorum testes oculati non fuimus.

SCHOLIUM PRIMUM.

Sæpe substantia alicujus facti et præcipuæ ejus circumstantiæ ex testimonio hominum constant, non autem aliæ circumstantiæ minus essentielles, nec quædam alia facta particularia ad factum principale pertinentia, quia vel testes non ita sibi consentiunt, vel facilius decipi potuerunt, vel merito timetur ne decipere voluerint; v. g., quando victoriæ alicujus potentissimi regis vel imperatoris ex ipsius jussu publice annuntiantur, certe de illarum substantia non est dubitandi locus; at in earum descriptione multa sæpe sunt a veritate aliena, dubia aut suspecta, multa consulto ommissa aut exaggeranter amplificata. Prudentis ergo viri est testimonium hominum ponderare, certa ab incertis sedulo discernere, et cavere tum a faciliori credulitate, tum a nimia incredulitate.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Quamvis testimonium unius hominis seorsim sumpti ex natura sua sit fallibile, et ordinarie plurimi requirantur testes moribus, studiis, cupiditatibus, etc., a se disjuncti ut perfecta obtineatur certitudo, sæpe tamen testimonium unius testis oculati, cujus sagacitatem et probitatem novimus, gravissimæ est auctoritatis respectu nostri, et moralem parit certitudinem ad commercium civile sufficientem; sola enim hac certitudine innixi fere semper in tota vita nostra agimus. Ad obtinendam autem perfectam certitudinem non semper

multi requiruntur testes; nam, juxta axioma ratione fundatum et in utroque jure receptum, non tam numeranda quam ponderanda sunt testimonia. Non tantummodo itaque de factis publicis et gravis momenti infallibiliter judicamus ex testimonio hominum, sed etiam de innumeris factis privatis et levis momenti, quia ex variis adjunctis similiter percipimus testes non fuisse deceptos et decipere nolle.

PROPOSITIO SECUNDA.

Testimonium hominum aliquando est motivum infallibile judicandi de factis præteritis.

Prob. Testimonium hominum est motivum infallibile judicandi de factis præteritis, si plurimæ sint viæ quibus eorum veritas usque ad nos certo pervenire queat: atqui plurimæ sunt viæ quibus veritas factorum præteritorum usque ad nos certe pervenire potest, scilicet traditio, historia et monumenta.

I. *Traditio.* Aliquando enim contingit ut factum publicum et gravissimi momenti per multas testimoniorum series, non in uno loco, sed ubique receptas et saltem quoad facti substantiam perfecte sibi consentaneas, transmittatur: atqui in illo casu factum istud sola ope traditionis certe transmittitur. Certe enim transmittitur si nullum sit tempus quo factum istud fingi potuerit; fingi enim debuisset in prima generatione, vel in aliqua e sequentibus generationibus: atqui neutrum dici potest; non in prima generatione, nam multi tunc existebant homines qui hujusmodi facti testes esse debuissent, qui proinde contra illud reclamassent: non pariter in una ex sequentibus generationibus; undique enim conclamarent homines, juvenes et senes, se nihil tale a patribus audivisse, fidem narrationi denegarent, et efficaciter impedirent ne fraus serperet. Si quis, v. g., serio narrare auderet ingentem Gallo-

rum exercitum Angliam ab hinc triginta, sexaginta, centum aut trecentum annis invasisse et insignes victorias in hac insula reportasse, certe hæc fabula fidem publicam obtinere non posset; contra vero, etiamsi nullæ existerent historiæ, nulla monumenta, quis nobis persuadere posset Henricum magnum non exitisse, regnum suum vi armata non acquisivisse, e secta Calviniana in religionem catholicam non transivisse, Anglos sub Henrico VIII a communione Romana non recessisse, imperium Romanum non viguisse; Alexandrum non regnasse, etc.? Ergo, etc.

Hinc procul rejiciendum est systema eorum qui dicunt eo plus minui vim traditionis quo magis illa ab origine distat, aut negant eam aliam afferre factis probabilitatem præter eam quæ ipsis est intrinseca. Nemo non videt quam hæc sententia, de omnibus factis omnibusque traditionibus generaliter pronuntiata sit falsa, et quam perniciosæ ex illa oriri debeant consequentiæ. De eo systemate agemus adhuc infra.

Vis ergo traditionis e duplici argumento desumitur, scilicet, primo ex impossibilitate morali quod tot homines diversi indole, patria, scientia, commodis, in narrando facto gravi et publico consentanei, simul omnes decipi potuerint vel decipere voluerint.

Secundo, ex *præscriptione* quæ in moralibus etiam admitti debet, eo sensu quod actualis existentia traditionis vel praxis universalis, cujus ratio dari nequit quin factum ipsum admittatur, a nemine rationabiliter rejici potest. Si enim probatur hanc persuasionem ab errore oriri non posse, quæ sive subito quacumque ætate, sive paulatim et quasi in occulto irrepsisset, merito concluditur præfatum eventum vel factum admittendum esse.

Hoc est *argumentum præscriptionis*, de quo fusius dicemus in Institutionibus theologicis, ubi frequentioris et summæ utilitatis erit.

Notandum est tamen traditionem oralem seorsim sumptam non esse motivum infallibile judicandi, præ-

sertim de factis remotis, nisi sit clara et uniformis; plurimæ sunt enim traditiones vagæ et obscuræ, vel quæ variæ sunt pro diversis provinciis aut familiis; nulla fides tuto adhiberi potest rumoribus istis. Unde sola factorum substantia ex traditione orali seorsim sumpta ordinarie constat, quia in sola substantia sibi concordare solent homines.

II. *Historia*. Omnes enim fatentur historiam fide dignam esse, quando constat illam esse authenticam, veram et integram: atqui constare potest historia esse, etc.

1° Constare potest historiam esse *authenticam*: illa enim historia est authentica quæ ejus est auctoris cui tribuitur, et eo tempore ad quod refertur fuit scripta: atqui constare potest historiam ejus esse auctoris, etc.; historia enim illius est auctoris cui tribuitur et temporis ad quod refertur quando impossibile fuisset illam supponere: atqui multi sunt libri historici qui certe supponi non potuissent. Multi enim eventus publicos et gravissimi momenti describunt tanquam recentes et omnibus notos, referunt facta totam gentem aliasque gentes vicinas spectantia, continent leges divinas ac humanas, solemnitates adhuc existentes, earumque institutionem. Constanti et uniformi traditioni perpetuo habiti sunt ut talis auctoris et talis temporis; diversis temporibus et in diversis regionibus ab aliis auctoribus eodem modo citantur. At impossibile est tales libros suppositos fuisse, propter rationes in prima parte expositas. Ergo 1°, etc.

2° Constare potest historiam esse *veram*: hæc enim historia est vera, cujus scriptor non fuit deceptus, decipere noluit et decipere non potuisset etiamsi voluisset: atqui hæc tria certo constare possunt.

1° Constare potest scriptorem non fuisse deceptum: scriptor enim decipi non potest circa facta publica et gravissimi momenti quorum ipse fuit testis oculatus aut saltem coævus, nec circa facta quæ rationibus fide dignissimis nituntur, scilicet traditione constanti, re-

lationibus non suspectis et monumentis inconcussis. Ex ipsa autem lectione alicujus libri facile intelligitur an facta quæ referuntur sint hujus generis. Ergo 1°, etc.

2° Constat potest scriptorem decipere noluisse, quando minutissimas factorum circumstantias narrat, varias epochas assignat, nomina locorum et personarum exprimit, ad monumenta, quæ adhuc existere supponit, lectores remittit, cum aliis scriptoribus sibi aliunde adversis consentit, aliosque ingenuitatis et sinceritatis characteres exhibet. Impostor enim tot non suppeditaret media fraudis suæ detegendæ. Porro nihil facilius est quam cognoscere an historia has habeat dotes. Ergo 2°, etc.

3° Constat potest scriptorem decipere non potuisse etiamsi voluisset: nam historici sæpe narrant facta tanquam recentia, publica et gravissimi momenti, quæ dicuntur multos habuisse testes adhuc existentes, et gentem integram aut plures diversas gentes simul respiciunt; at impossibile est scriptores historicos decipere posse circa hujusmodi facta. Si quis, v. g., accurate describeret et serio narraret quædam facta publica et gravissimi momenti, de quibus nihil audissemus, numquid permetteremus ea ad posteros sine contradictione transmitti? minime sane. Ergo 3°, etc.; aliunde, etc.; ergo, etc.

4° Constat potest historiam esse *integram*; illa enim historia est integra, quæ nullam subiit mutationem quoad factorum substantiam: at constare potest historiam nullam subiisse, etc.; merito enim judicatur nullam hujusmodi mutationem subiisse, quando eadem facta, quoad substantiam, reperiuntur in cunctis exemplaribus, sive manuscriptis, sive impressis, licet nonnullæ sint variantiæ in circumstantiis minus essentialibus, in punctis, verbis, etc. Atqui facile cognosci potest an eadem facta cunctis in exemplaribus legantur: ergo, etc. Præterea, si liber valde sit notus, si exemplaria ejus multipliciter sint repetita et ubicum-

que sparsa, impossibilis fuit adulteratio. Porro multi sunt libri historici qui semper fuerunt valde noti et multiplicati. Ergo 3°, etc.; aliunde, etc.; ergo, etc.

III. *Monumenta.* Veritas enim factorum præteritorum ex monumentis in memoriam eorum erectis infallibiliter obtineri potest, si cum illis necessario sit conjuncta: atqui veritas factorum præteritorum necessario conjuncta est cum monumentis in eorum memoriam erectis; nam impossibile est monumenta fuisse erecta in memoriam factorum omnino inauditorum, qualia tamen essent facta fictitia; quis auderet, v. g., statuam erigere in honorem alicujus celeberrimi ducis qui huc usque penitus fuisset ignotus? Si illam erigeret, nonne in publicum ludibrium deveniret? Quis, e contra, in dubium revocare vellet factum publicum insigni monumento ad nos transmissum? Quis in posterum mirabilem columnam in platea Vendociensi, Parisiis, erectam considerans, dubitare poterit an realiter exstiterint victoriæ in ea descriptæ? Ergo, etc.; aliunde, etc.; insuper, etc.; ergo, etc.

Si autem unaquæque via superius exposita, seorsim sumpta, plene aliquando sufficiat ut veritas factorum antiquissimorum constet, quanto magis patebit, ubi omnes viæ supradictæ simul concurrent! At frequenter omnes illæ viæ ad testanda facta præterita et etiam antiquissima simul concurrunt. Ergo vera est propositio nostra, scilicet, testimonium hominum aliquando esse motivum infallibile judicandi de factis præteritis, et non nisi vanæ esse possunt difficultates quæ adversus propositionem adeo lucidam congeruntur.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Illa certitudo non est perfecta quæ lapsu temporum minuitur: atqui certitudo factorum præteritorum lapsu, etc.; ergo, etc. Ita Craïg, ex Scotia oriundus, qui imminutionem certitudinis factorum præteritorum mathematicè computans, assignat tempus

quo certitudo religionis christianæ desitura sit, videlicet versus annum 3153 æræ nostræ.

R. Nego min. Ostendimus enim plurima esse facta ingentia et splendida circa quæ nullus error serpere potest: certitudo igitur non decrescit.

Et vero, eadem est certitudo ubi est idem testimonium moraliter perseverans: at in traditione constanti et uniformi, de qua hic agitur, idem semper est testimonium moraliter perseverans; nam generationes sine sensu sibi succedunt, et eandem traditionem non interruptam constituunt, sicut aquæ jugiter decurrentes fluvium faciunt: ergo certitudo non minuitur. Imo potius augetur; nam critici facta sic transmissa sub quolibet respectu scrutantes, perlustrant: si quid falsum in eis esset, illud detegerent et non occulta- rent. Ergo, etc.

Non negamus tamen facta nunc certa fieri posse dubia vel omnino ignota, si nempe historiæ et monumenta quibus veritas eorum nobis constat perirent, sicut multi libri historici reipsa perierunt; sed inde non sequitur facta etiam antiquissima ad nos viis supra memoratis transmissa in dubium revocari posse. Non expendimus autem an facta præterita semper futura sint certa, sed an revera evererint ut hic et nunc narrantur.

Inst. 1º. Testis auritus minus certus est de facti existentia quam testis oculatus: ergo certitudo factorum præteritorum lapsu temporum minuitur.

R. Dist. ant. Testis auritus minus certus est, si factum ab uno aut altero tantum audierit, *transeat*; si factum a multis testibus audierit, *nego ant.* Itaque, si testis auritus factum ab uno aut altero tantum audierit, non diffiteor illum minus esse certum quam testem oculatum; testis enim oculatus solam illusionem propriam formidare debet, dum testis auritus illusionem propriam et illusionem ac malam fidem illius a quo rem didicit timere potest; ergo, etc. At si factum a multis audierit, tunc non minus certus est quam testis oculo-

latus; nam impossibile est, ut diximus, multos homines, loco, tempore, studiis, præjudiciis, opinionibus, etc., a se invicem disjunctos, simul conspirare ad fucum faciendum, absque ulla spe alicujus utilitatis propriæ. Unde non minus certus sum de præterita S. Ludovici existentia, quam si illum propriis oculis conspexissem. Ergo, etc.

Diximus *transeat antec.*, in priori sensu; quia contingere potest, et sæpe contingit, ut ex narratione unius aut alterius testis oculati non minorem habeamus certitudinem de existentia facti, quam si illud vidissemus, quando videlicet agitur de facto circa quod nulla existere potest illusio, et aliunde sanum judicium ac bonam fidem testis perfecte novimus.

Inst. 2º. Eo debilius est certitudo quo debilius afficimur: atqui simplex auditor debilius afficitur quam testis oculatus. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Eo debilius est certitudo quo debilius afficimur, id est, quo debiliorem habemus convictionem, *conc.*; quo debilius est impressio in mente, *nego maj.* Itaque sedulo distinguenda est convictio mentis ab impressione quæ fit in anima; certum est enim minorem fieri impressionem in anima simplicis auditoris, quam in anima testis oculati, quia, evanescente objecto sensibili, sensus per illud excitati paulatim quiescunt. Sic multo minus afficimur legendo vel audiendo historiam prætorum, quam si testes illis adstaremus et innumeros videremus homines circumquaque jacentes, mutilatos, mortuos et morientes. Convictio autem non sic debilitatur; rationes enim quæ pariunt certitudinem circa factum aliquod non ita evanescent. Porro de factis præteritis, non ex commotione sensuum, sed ex convictione mentis judicandum est: ergo, licet minus afficiatur auditor quam, etc., non ideo minor est certitudo.

Inst. 3º. Certitudo facti, ratione locorum et temporum a nobis dissiti, eodem modo se habet respectu mentis nostræ, ac visio objecti remoti respectu oculo-

rum : atqui eo minor est visio, quo remotius est objectum : ergo a pari, etc.

R. Nego maj. et paritatem. Visio enim oculorum pendet a radiis luminis : atqui radii luminis immittuntur pro ratione distantiae objecti ut experientia constat : necesse est enim ut radii luminis ad pupillam oculi perveniant : porro quo remotius est objectum, eo minor radiorum numerus ad pupillam oculi pervenit, quia radii ab objecto reflexi a se invicem *divergunt*. Verum certitudo factorum præteritorum non sic apprehenditur ; pendet enim duntaxat a rationibus quæ convictionem mentis operantur : atqui hujusmodi rationes nullam habent similitudinem cum radiis luminis respectu oculorum nostrorum. Ergo, etc.

Obj. 2º. Plurima sunt facta a gravibus auctoribus scripta quæ tamen meræ sunt fabulæ ; v. g., ortus et educatio Remi et Romuli, actio Accii Nævii cotem novacula secantis, quæ ab ipso Tito Livio serio narrantur. Ergo, etc.

R. Dist. ant. Plurima sunt facta, etc., et ipsis desunt conditiones requisitæ, *conc.* ; et adsunt conditiones requisitæ, *nego ant.* Ut enim veritas factorum præteritorum ex testimonio hominum constet, nonnullæ requiruntur conditiones ; videlicet, facta debent esse sensibilia, publica, gravissimi momenti et a multis testibus de mutua conspiratione minime suspectis relata : porro facta quæ nobis obijciuntur his conditionibus non gaudent, nulli enim proferuntur testes oculati qui viderint Remum et Romulum a lupa lactatos aut cotem ab Accio Nævio novacula secari ; hæc facta non referuntur tanquam publica, nec aliunde gravis sunt momenti. Insuper ipse Titus Livius lectores admonet se aliquoties relaturum esse facta quorum veritas ex prisca tantum et communi credulitate constat ; sic enim se habet in exordio Historiæ suæ, loquendo de patre Romuli, quem vulgus dicebat esse deum Martem : « *Sed hæc et iis similia, utcumque*

animadversa aut æstimata erant, haud in magno equidem ponam discrimine. »

Et vero, hæc et alia ejusmodi facta statim cognita sunt ut falsa, quando severiori critices examini subjecta sunt ; si ergo alia essent falsa, falsitas eorum similiter deprehenderetur. Attamen multa sunt facta quæ sæpe stricto examini subjecta sunt, et in quibus nullum falsitatis indicium deprehendere potuerunt etiam severiores critici. Ergo, etc.

Eadem responsione solvi possunt objectiones quæ desumuntur ex fabulis paganorum etiam in publicis monumentis consignatis, ex falsis reliquiis aut miraculis sanctorum, ex aliis historiis apocryphis quæ apud diversas gentes et apud christianas etiam passim fuerunt publicatæ, etc. Si enim hæc facta diligenter inspiciantur, deprehenduntur privata, occulta, parvi momenti, testibus destituta, aliis factis authenticis dissentanea, rationi repugnantia, etc., aut aliquo saltem ex his defectibus notata : unde merito concluditur ea rejicienda esse ; at inferri non potest alia facta conditionibus a nobis requisitis donata similiter rejici debere. Ergo, etc.

Obj. 3º. cum Patre Hardouin, eruditione et paradoxis famoso : Certum est genus humanum per longum temporis intervallum densissimis ignorantiae tenebris fuisse involutum : atqui durante illo temporis intervallo, sagaces quidam impostores cunctos fabricare potuerunt libros quos antiquitati tribuimus. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam 1º his tenebrarum sæculis, in quibus bonarum artium, litterarum et disciplinarum perierant notiones, impossibile erat perfectissima genii humani opera in lucem prodire, incredibile est quosdam scriptores obscuros, ab omni vitæ civilis commercio sejunctos, philosophiæ principia, historiæ, eloquentiæ et poeseos nativos colores tam perfecte servare potuisse ; 2º si mirabilia hæc opera excogitassent, illa Homero, Virgilio, Horatio, Tacito altis-